

Introduktion

Stoffer

Bagga Bjerger¹ & Jeppe Oute²

¹Center for Rusmiddelforskning, Aarhus Universitet
bb.crf@psy.au.dk

²Center for Rusmiddelforskning, Aarhus Universitet
jo.crf@psy.au.dk

Bjerger, Bagga; Oute, Jeppe (2018). 'Introduktion: Stoffer' *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund*, nr. 28, 5-13.

I dette nummer af *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund* sætter vi fokus på stoffer og stofbrug og forskellige sociale, kulturelle, ideologiske og/eller professionelle betydninger, funktioner og formål, stoffer kan have i forhold til sundhed og sygdom. Når vi anvender begrebet "stoffer", referer vi til stimulanser, der på en eller anden måde "gør noget" ved den person, der indtager dem (Hunt & Frank 2017). Stoffer kan i denne sammenhæng således være heroin, cigaretter, benzodiazepiner, alkohol og sukker, og ses som noget, der har potentiale til at skabe en form for afhængighed¹ pga. indtaget af disse stimulanser. Overdreven brug og afhængighed af disse stimulanser adskiller sig fra andre typer af afhængighed som fx gambling og sexafhængighed, som er at forstå som former for adfærdsmæssig afhængighed (ibid.).

Stoffeltet er et meget bredt forskningsområde, som i hovedtræk kan kategoriseres indenfor temaerne regulering, forbrug, forebyggelse og behandling².

Dette særnummer taler på forskellig vis ind i disse tematikker og rummer en række bidrag, som på hver deres måde belyser det forhold, at stoffer er ambivalente. Det vil sige, at synet på stoffer og deres anvendelse er situationelt og kontekstafhængigt (Nielsen 2016, Houborg 2012). Stoffer har historisk set haft mange

forskellige formål: Som middel til at opnå beruselse, som lægemiddel, som gift, som handelsvare eller som en del af ritualer (Feldman & Aldrich 1990, Rudgley 1993, Gossop 2000). Trods deres materialitet har stoffer en ubestemmelig natur, betydning og funktion, som ifølge Esben Houborg (2012) bedst betegnes af det gamle græske ord for stof "Pharmakon", som betyder sakremente, remedie, gift, talisman og rusmiddel (cf. Rinella 2010). Studier af stoffer orienteres både mod deres materielle egenskaber og legale såvel som illegale anvendelse. Derved kan ét og samme stof have forskellige betydninger og funktioner alt efter, hvilken social, kulturel, rituel, medicinsk, juridisk og ideologisk kontekst det indgår i. Svaret på 'hvad stoffer er', deres funktion, anvendelse og formål er derfor et komplekst og multidisciplinært anliggende.

Stoffers kemiske egenskaber kan undersøges igennem farmakologiske analyser, ligesom deres medicinske effekter og mulige anvendelse i behandlingen af forskellige sygdomstilstande afprøves gennem klinisk randomiserede forsøg (Jørgensen, Christensen, & Linneberg, 2016). Stoffers virkninger og betydninger kan dog *også* studeres i relation til de historiske, kulturelle, samfundsmæssige, ideologiske, fagprofessionelle og interpersonelle kontekster, de bruges og fortolkes i. Samfundsvidenskabelig og humanistisk forskning om stoffer kan, modsat den kliniske anvendelsesorienterede forskning i (ofte medicinske) stoffers behandlingseffekter, anskueliggøre kompleksiteten i stoffers sociale og kulturelle betydninger i forbindelse med sundhed og sygdom. For eksempel har stoffet cannabis mange anvendelser. Selve plantens fibre bruges til fremstilling af tekstil og reb, dets frø har været anvendt til føde for mennesker og dyr og det indgår i rituelle sammenhænge grundet dets psykoaktive stoffer. Samtidig har cannabis været omgærdet af stor sundhedspolitisk og – faglig bevågenhed, da det har stor udbredelse som rusmiddel og bruges medicinsk til fx smertelindring eller lindring af bivirkninger af legal medicin (Dahl & Frank 2012).

Samfundsvidenskabelige og humanistiske studier af stoffer kan også belyse, hvordan stoffers betydninger, anvendelse og funktion udtrykker sundhedsfaglige systemers overordnede politiske, institutionelle eller professionelle indretning. Overordnet illustrerer megen forskning i stoffer og deres anvendelse, at der kan være store samfundsmæssige forskelle på, hvordan nogle stoffer betragtes som legale/illegale, acceptable/uacceptable og moralske/umoralske i forskellige kontekster, ligesom stoffers funktion og status også kan forandres kontinuerligt over tid. Et eksempel på transformationen af brugen af et stof er methylphenidate (Ritalin), der blev udviklet som et antidepressivum, men i dag bruges for at dæmpe forstyrrelse af opmærksomhed, aktivitet og impulsivitet (ADHD). Dette stof kan

dog samtidig føre til eufori, hvorfor det er et attraktivt stof også på det illegale stofmarked (Nielsen 2016). Endvidere benyttes Ritalin også i stigende grad som præstationsfremmende blandt studerende og erhvervsfolk som et såkaldt "study drug", der indtages for at skærpe koncentrationen, og dels indtages det af sportsudøvere for at performe bedre (Ragan 2013). Det vil sige, at Ritalin benyttes og tillægges forskellige betydninger alt efter hvilken social arena det indgår i.

At stoffer er flertydige fænomener kommer tydeligt til udtryk i åbningskapitlet til Kim Leines selvbiografiske debutroman "Kalak" (2007), som vi er så heldige at have fået mulighed for at bringe i nærværende særnummer. Kapitlet er taget med, dels for at vise læseren, hvordan det at indtage stoffer både fysisk og mentalt opleves, og dels fordi beskrivelserne på forbilledlig vis illustrerer, at brug og forståelser af stoffer er både kontekst- og situationelt afhængige. I romanen beskriver Leine sit stofmisbrug som en flugt fra sig selv, og det er både barsk og medrivende læsning. Handlingen foregår blandt andet på et hospital i Nuuk, hvor Leine arbejder som sygeplejerske, og hvor han har nem adgang til det medicinske præparat Petidin⁴. Leine beskriver, hvordan han hungrer efter at få dulmet sine smerter med Petidin fra "giftskabet". Læseren følger Leines arbejde på afdelingen samt de refleksioner han gør sig om medicinen, der skal "forløse" ham, og læseren præsenteres for brudstykker af oplevelser i Nuuk og fra tidligere. Kapitlet kulminerer med, at Kim går ud i depotrummet for at injicere, men han afbrydes, og læseren fornemmer, at en afsløring er nært forestående.

Ikke alene er Leines fortælling malerisk og fængende, men den afspejler også en række flertydigheder, som kan identificeres omkring stoffer og stofbrug, hvilke beskrives i særnummerets artikler.

- På den ene side er Petidin et medicinsk præparat, der kan lindre smerter. På den anden side er det et stof, som Leine indtager for at blive forløst, glemme og nyde.
- På den ene side er Petidin lovligt i medicinsk øjemed. På den anden side er det ulovligt, når Leine stjæler det og bruger det uden forudgående ordination.
- På den ene side beskrives det stof som noget, der giver afslapning og nydelse. På den anden side beskrives det som en plage at hungre efter stoffet.
- På den ene side oplever Leine en form for renselse, når han indtager stoffet. På den anden side præsenteres læseren for, hvordan stofbruget også leder til forfald.

- På den ene side beskriver Leine nogle barske realiteter såsom gentagne nattevagter, alvorligt syge patienter og dystre glimt fra en nær fremtid. På den anden side glider dette i baggrunden, når Leine har indtaget sit stof, og han transformeres i egen optik til en effektiv, omsorgsfuld medarbejder – ”den perfekte kollega”.

Leines fortælling er i sagens natur unik i dens enkelte elementer og komposition, men samtidig afspejler den nogle af de flertydigheder, som fx identificeres i Torsten Kolinds artikel ”Tre måder rusmidler skabes på i dansk fængselsbaseret stofbehandling: illegale substanser, medicin og begrænsninger”. Artiklen baseres på to kvalitative studier af fængselsbaseret stofbehandling, og det analyseres, hvordan brug af stoffer befinder sig i en gråzoneforståelse blandt forskellige aktører. For nogle forstås stofbrugen som noget, der er ulovligt og derfor skal sanktioneres. For andre ses dette som en måde, hvorpå de indsatte håndterer abstinenser og selvmedicinerer sig på, mens andre igen ser stofbrug, som noget, der forhindrer de indsattes personlige udvikling og slører deres ”rigtige” selv. Stofbrug ”er” således tre forskellige fænomener indenfor et og samme felt. Disse tre typer af repræsentationer er også tilstede i beskrivelserne fra ”Kalak”. Leine bruger stofferne som en form for eskapisme, der slører barske realiteter på, og som en måde at håndtere sin fysiske og psykiske hunger efter stoffet på. Samtidig lurer fareren ved opdagelsen (og derigennem sanktionering) af lovovertrædelsen allersidst i kapitlet

Beslægtede analyser identificeres også i Mie Birk Hallers artikel ”Kontrol af virkeligheden. Rusmidler og oplevelser af tid i et dansk fængsel”. Baseret på etnografisk feltarbejde i et lukket fængsel for mænd, analyseres hhv. rusmiddelbrug og stofbehandling som to forskellige måder at forholde sig til fænomenet tid på. Mange indsatte bruger stoffer som en måde at få ”tiden til at gå” på, en form for eskapisme fra realiteterne, og en måde at forsøge at glemme hverdagen og dens pligter på. Modsat dette opleves det at gå i stofbehandling, som en måde hvorpå de indsatte får struktur og indhold i deres hverdag, men hvor det til gengæld fordres, at de er ansvarlige, refleksive og opmærksomme. Krav som af mange indsatte opleves som uoverstigelige grundet deres situation. I analysen præsenteres stofbrug således som noget, der på den ene side lindrer de udfordringer, der er forbundet med at være fængslet, og på den anden side som noget, der hindrer de indsattes transformation mod at blive velregulerede ”bedre” samfundsborgere. Disse modsatrettede processer spejles også i Leines fortælling, hvor stofbrug på én og samme gang fremstår som, noget der dæmper erkendelsen om en strabad-

serende hverdag og muliggør, at Leine yder noget ekstraordinært (set med egne øjne), men som også vanskeliggør erkendelsen af de udfordringer han har.

Et tredje eksempel er Dorthe Brogård Kristensens og Katrine Johansens artikel "Self, Substance, and Society: Ethnographic Explorations of Addiction". Med udgangspunkt i to kvalitative studier af hhv. heroinbehandling og forbrugeres syn på sukker undersøger forfatterne, hvordan forskellige stoffer spiller en afgørende rolle for oplevelsen af nydelse og kategoriseringen af afhængighed hos brugeren af stoffet. I modsætning til den gængse forståelse, at afhængighed er et individuelt anliggende, viser artiklen, hvordan oplevelsen af stofferne og deres effekter etableres via et tæt samspil mellem stofbrugeren, stoffet og de institutioner og samfundsstrukturer, der danner ramme herom. Ved at tematisere modsætningsforhold mellem moralske værdier om det autentiske selv og det ikke-autentiske selv, ren og uren, sikkerhed og fare, uskyld og skyld, selvkontrol og tvangshandling og autonomi og afhængighed vises det, at forholdet mellem samfund, institution og stof genererer nogle særlige handlinger og materielle effekter i forhold til nydelse og håndtering af stofferne. Ved hjælp af de to cases understreges det dels, at stofrelaterede praksisser og stoffers effekter er flertydige, og dels at de er dybt afhængige af det normative landskab, de bruges og får effekt i. Som sådan understreger bidraget stoffernes flertydighed og kontekstafhængighed, som også kommer til syne i Leines fortælling. I modsætning til heroin er sukker fx lovligt at bruge i Danmark, selvom brugen og nydelsen heraf ses som noget, der kan være illegalt og afhængighedsskabende.

I artiklen "Et udstrakt selv – unges brug af medicinsk kognitiv forbedring for at trives og præstere bedre under uddannelsen" peger Jeanett Bjønness også på flertydigheden ved brug af receptpligtig medicin til ikke-medicinske formål, fx at præstere bedre i uddannelsessystemet. Nogle unge mennesker ser denne brug som en "naturlig" respons på til dels samfundets pres og krav om at præstere optimalt, og dels på det faktum, at medicinen er tilgængelig. Andre unge ser brugen som "snyd", og som noget, der bevæger dem væk fra "sig selv", men som et nødvendigt onde for at kunne leve. I den forstand kan brug af medicinen på den ene side opleves som en selvfølgelig og legitim optimering af én selv, og på den anden side opleves brugen også som noget, der skaber ambivalente følelser hos de unge, fordi det er en "forkert" praksis for individet, og urimeligt, at det er dét, der skal til for at klare sig godt i uddannelsessystemet. Også i "Kalak" indtager Leine blandt andet medicin for at være effektiv på sin arbejdsplads, og ambivanlensen i forhold brugen heraf ses også heri. På den ene side giver stofferne ro, effektivitet og

renselse, på den anden side beskriver Leine også brugen som en måde at "komme væk fra sig selv på", en form for "snyd" om man vil.

På linje med Leines illustration af, at stofbrug er et kontekstuel og til tider situationelt anliggende, undersøger Maria Herold og Geoffrey Hunt "Alkoholbrug, tilhør og køn blandt unge voksne i danske landområder". Med udgangspunkt i kvalitative interview beskriver de, hvordan unges alkoholrelaterede praksisser udspiller sig i de danske landområder. Ved at zoome ind på de unges alkoholrelaterede netværk, lokalområdets beværtningsmuligheder og lokale rammer om alkoholbrug understreger forfatterne netop, at de unges alkoholbrug må forstås i sammenhæng med bredere kulturelle forestillinger om køn og oplevelser af tilhørsforhold til lokalområdet. Artiklen perspektiverer således forholdet mellem ung og gammel, mobilitet og immobilitet og beskriver derved en dialektik imellem forestillinger om kønnede og generationelle forskelle på fællesskabsdannelse og alkoholbrug i rurale kontekster. Herigennem peger Herold og Hunt på et behov for en mere kompleks forståelse af, hvorfor unge på landet har andre alkoholvaner sammenlignet med unge i byerne end den nationale diskurs om 'udkantsdanmark' umiddelbart signalerer. På den måde illustrerer artiklen, hvordan stofbrug – i dette tilfælde alkoholbrug - ofte foregår på lokale beværetninger eller i de unges fyrrum eller garage i modsætning til i byerne, hvor unge ofte går ud. Ved at pege på at stofrelaterede praksisser ofte er steds- og aldersbundne i byerne, anskueliggør forfatterne, at rusmiddelbrug i landområderne både former og konstitueres af fællesskabsdannelse på tværs af generationer og mobilitet i lokalområdet.

Petersen beskriver i artiklen "Study Drugs som vennetjeneste – ordineret medicin eller stoffer til salg" ligeledes, hvordan unge i USA og Danmark tilgår stoffer. På baggrund af feltarbejde blandt studerende beskriver Petersen et marked, hvor stoffer for-deles og deles uafhængigt af penge, da det at "[...] bruge penge på study drugs opfattes af mange som moralsk forkert, fordi det forbindes med at være for desperat efter stoffer, og fordi det opfattes som mere risikabelt - både hvad angår kvaliteten af de piller, der sælges samt illegaliteten ved køb og salg af receptpligtige lægemidler" (side 149). Artiklen fremhæver således nogle interessante dimensioner i unges distinktioner mellem 'det legitime og det illegitime', og hvorledes moralitet omkring indtagelse af stoffer knytter sig til transaktionsformer og ikke alene til det at indtage stoffer. Som hos Leine sættes grænserne mellem det legitime og det illegitime til forhandling, og det forhold at for-delingen af stofferne ikke implicerer økonomiske (og ifølge de unge, dermed et kriminelt miljø), gør det brugen af study drugs mindre forkert.

På baggrund af en tematisk indholdsanalyse og teoretiske diskussioner af kvalitative interview med dobbeltdiagnosticerede personer analyserer Katrine S. Johansen, Sidsel Busch, Pernille Pinderup Jeppesen, Solvej Mårtensson, Heidi Poulsen og Jonathan Led Larsen i artiklen "Dobeltdiagnosepatienters møde med det psykiatriske behandlingssystem" tre forskellige måder, hvorpå dobbeltdiagnosticerede personer bliver mødt af professionelle i den regionale behandlingspsykiatri. Analyserne peger på, at patienternes forbrug af stoffer ofte fordømmes af de professionelle. Desuden peges der på, at disse patienter oplever, at psykiatriske professionelle ser dem som andenrangs-patienter og, at patienterne ikke oplever at få den hjælp, de ønsker i psykiatrien. Forfatterne diskuterer samtidig, at patienternes kritiske erfaringer må forstås som et udtryk for flere samtidige forhold: Dels stigmatiseres stofbrugende patienter i såvel som udenfor psykiatrien, og dels passer patienterne ikke rigtig ind i den traditionelle forestilling om patientens rolle i psykiatrien. Endelig "passer" patienterne ikke til de behandlingsmetoder og tiltag, de professionelle oftest har til rådighed, fordi der ikke findes 'anti-dobeltdiagnose medicin'. I den forstand, reflekterer patienternes erfaringer, at deres samtidige psykiske lidelse og stofbrug forbindes med en høj grad af ambivalens for de professionelle i psykiatrien. Studiet peger på, at stofbrug ses som en del af den lidelse, som patienterne har i kraft af deres psykiatriske diagnose, og som de har brug for hjælp til at lindre, selvom de ikke har en "ren" psykiatrisk diagnose på grund af misbruget. Bidraget er derfor også beslægtet med flere af de flertydigheder, som kommer til udtryk i Leines kapitel: Dels har patienterne brug for hjælp selvom deres illegitime og ofte ulovlige stofbrug fordømmes. Og dels har patienterne brug for hjælp til deres problemer selvom de professionelle ikke har særligt målrettede behandlinger til personer med dobbeltdiagnose.

Særnummeret afsluttes med artiklen "Cannabis in Danish newspapers", hvori Esben Houborg og Oskar Enghoff præsenterer en analyse af avisartikler, som sporer bevægelser inden for debatten vedrørende cannabis i perioden 1989–2016. Artiklen adresserer ikke selve den konkrete brug af stoffer, men via en systematisk modellering af emner i avisartiklerne viser det sig, at særligt fokus på retshåndhævelsesaspektet er fremherskende, og det demonstreres samtidig, hvordan debatten om fx legalisering af cannabis har forandret sig over tid, særligt siden 2009, hvor Københavns Kommune søgte om tilladelse til at legalisere stoffet. Artiklen viser således, at rusmidler som cannabis og brugen heraf ikke bare er én ting i den politiske og offentlige debat, men at dette forandrer sig over tid, at diskussionerne bølger frem og tilbage, og at det, der er ulovligt på et givent tidspunkt ikke nødvendigvis vil blive ved med at være det i fremtiden. I modsætning til de

foregående artikler, afspejles Leines erfaringer ikke direkte i analysen af cannabis debatten, men i lighed med de observations- og artikelbaserede artikler peger på, at den kontekstuelle optik – her særligt i historisk optik – er afgørende for forståelsen af fænomenet stoffer.

Noter

- 1: "Afhængighed" er et meget omdiskuteret fænomen, og nuancerne indenfor denne diskussion ligger desværre udenfor den editorials begrænsede omfang. Se evt. *The Sage Handbook of Drug and Alcohol Studies* (Kolind et al 2017), *Concepts of Addictive Substances and Behaviours Across Time and Place* (Helleman et al. 2016) og *What Determines Harm from Addictive Substances and Behaviours?* (Bühringer et al. 2016).
- 2: Se fx Center for Rusmiddelforskning's hjemmeside: <http://psy.au.dk/forskning/forskningscentre-og-klinikker/center-for-rusmiddelforskning/>
- 3: At stoffets flertydige karakter er socialt anerkendt understreges af folk-rock gruppen Folkeklubbens henvisning til Ritalin som 'receptpligtig speed' i sangen "Overlæge Jakobsen" (<https://www.youtube.com/watch?v=T9DyavYa7P4>).
- 4: Petidin er et syntetisk, morfinlignende præparat, der anvendes som stærkt smertestillende lægemiddel i form af indsprøjtning, tabletter eller stikpiller. Stoffet kan både virke smertelindrende, opstemmende, sløvende og i sjældnere tilfælde medføre rastløshed og hallucinationer.

Referencer

- Bjerge, B. & B. Nielsen (2014). »Empowered and self-managing users in methodone treatment?« *European Journal of Social Work*, 17, 1, 74-87. <https://doi.org/10.1080/13691457.2012.739560>.
- Bühringer, G. Lingford-Huges, A., Meier, P., Gell, L., Forberger, S. & McLeod, J. (eds.) (2016). *What Determines Harm from Addictive Substances and Behaviours?* Oxford University Press, Oxford.
- Dahl, H. V. & V.A. Frank (2012). "Introduktion. Cannabis i Danmark". In Dahl & Frank (eds) *Cannabis. Forbrug, interventioner og med marked I Danmark*. 7-22.
- Feldman, H. W & M. R. Aldrich (1990). "The role of ethnography in substance abuse research and public policy: historical precedents and future prospects" in. E. Lambert(ed). *The Collection and interpretation of Data from Hidden Populations* (NIDA Research Monograph No. 98). Rockville: National Institute on Drug Abuse, 12-30.
- Gossop, M. (2000). *Living with drugs*. Aldershot: Ashgate.
- Hellman, M., V. Berridge, K. Duke & A. Mold (eds.) (2016). *Concepts of Addictive Substances and Behaviours Across Time and Place*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198737797.001.0001>

- Houborg, E. (2012). "The political pharmacology of methadone and heroin in Danish drug policy". *Contemporary Drug Problems*. 39, 155-192. <https://doi.org/10.1177/009145091203900108>.
- Jørgensen, T., Christensen, E., & Linneberg, A. (2016). *Klinisk forskningsmetode : en grundbog*. (4 ed.) Kbh.: Munksgaard.
- Hunt, G & Frank, V.A. (2017). "Reflecting on Intoxication". i *Handbook on Drug and Alcohol Studies* (Kolind, T., Hunt, G. & B. Thom (eds)), Sage Publications, London, 322-336.
- Jørgensen, T., Christensen, E., & Linneberg, A. (2016). *Klinisk forskningsmetode : en grundbog* (T. f. Jørgensen, E. f. Christensen, & A. Linneberg Eds. 4 ed.). Kbh.: Munksgaard.
- Kolind, T., Hunt, G. & B. Thom (eds) (2017). *Handbook on Drug and Alcohol Studies*, Sage Publications, London.
- Leine, K. (2007) *Kalak : Erindringsroman* (2 ed.). Kbh.: Gyldendal.
- Nielsen, B. (2016). Imitations and Transformations: On Side Effects of the ADHD Epidemic. *Medical Anthropology*, DOI: 10.1080/01459740.2016.1239618.
- Ragan C. I. et al. (2013). "What should we do about student use of cognitive enhancers? An analysis of current evidence." *Neuropharmacology*. 64, 588–595. <https://doi.org/10.1016/j.neuropharm.2012.06.016>.
- Rinella, M. A. (2010). *Pharmakon: Plato, drug culture, and identity in ancient Athens*. Plymouth: Lexington Books.
- Rudgley, R. (1993). *The Alchemy of Culture. Intoxicants in Society*. British Museum Press. London.